

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ Η ΡΩΣΙΑ ΤΟΥ ΚΙΕΒΟΥ
(882-1240)

NATIONAL HELLENIC RESEARCH FOUNDATION
INSTITUTE OF HISTORICAL RESEARCH
SECTION OF BYZANTINE RESEARCH

8 BYZANTIUM TODAY 8

BYZANTIUM AND KIEVAN RUS'
(882-1240)

Edited by
Georgios Th. Kardaras

ATHENS 2020

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

8 ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΗΜΕΡΑ 8

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ Η ΡΩΣΙΑ ΤΟΥ ΚΙΕΒΟΥ
(882-1240)

Επιμέλεια

Γεώργιος Θ. Καρδαράς

ΑΘΗΝΑ 2020

© Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών 2020
Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
Λεωφ. Βασιλέως Κωνσταντίνου 48, 116 35 Αθήνα
Τηλέφωνο: (+30) 210 7273554
Τηλεομοιοτυπία: (+30) 210 7273629
Ηλεκτρονική διεύθυνση: ie@eie.gr
Ηλ. βιβλιοπωλείο ΙΙΕ: <http://history-bookstore.eie.gr>

© Institute of Historical Research 2020
The National Hellenic Research Foundation
Vassileos Konstantinou 48, 116 35 Athens - GR
Tel.: (+30) 210 7273554 - Fax: (+30) 210 7273629
e-mail: ie@eie.gr
IHR e-bookstore: <http://history-bookstore.eie.gr>

ISBN 978-960-7905-60-4

Στον Αθανάσιο Γκέρο

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος του Επιμελητή ΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ. ΚΑΡΔΑΡΑ	11-12
Προλογικό Σημείωμα ΕΛΕΝΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ	13-15
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	17-18
ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ	
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΚΑΡΔΑΡΑΣ, Η Ρωσία του Κιέβου (882-1240). Γενική Επισκόπηση	21-39
ΠΑΝΟΣ ΣΟΦΟΥΛΗΣ, Ο Βυζαντινο-ρωσικός ανταγωνισμός στη Βαλκανική και στην Κριμαία	41-56
GEORGE THEOTOKIS, The Rus'-Varangian Guard in Byzantium	57-73
ΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ	
ALEXANDR MUSIN, The Byzantine Materiality in/of Eastern Europe: Archaeological Evidence	77-105
ΝΙΚΟΣ ΜΕΛΒΑΝΙ, Εικόνα και θέαμα: ο ναός της Αγίας Σοφίας Κιέβου και το πολιτικό πρόγραμμα του Γιαροσλάβου	107-130
ΠΑΥΛΑ ΔΡΑΠΕΛΟΒΑ, Βυζαντινά νομίσματα στη Ρωσία του Κιέβου: Εισαγωγική μελέτη	131-154
Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ	
ΤΑΤΙΑΝΑ ΜΠΟΡΙΣΟΒΑ, Οι απαρχές της ρωσικής γραμματείας και τα βυζαντινά της πρότυπα	157-178
ΙΩΑΝΝΑ ΤΖΙΦΑ, Το βυζαντινό υπόβαθρο της <i>Νουθεσίας</i> του Βλαδίμηρου Μονομάχου	179-194

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ

ΗΛΙΑΣ Γ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, Όλγα και Βλαδίμηρος. Οι πρώτοι άγιοι ηγεμόνες του Κιέβου και η καθιέρωση της αγιολογικής τους τιμής	197-213
ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΣΑΠΗ, Η αντιμετώπιση των περιστατικών μαγείας στη Ρωσία του Κιέβου	215-232
ŚLAWOMIR GODEK, The Influence of Byzantine Law on Tutelage in <i>Ruskaia Pravda</i> and the <i>First Lithuanian Statute</i>	233-248
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	251-258
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΟΡΩΝ	259-263
ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ	265-267

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ

Ο συλλογικός τόμος με τίτλο «Το Βυζάντιο και η Ρωσία του Κιέβου (882-1240)» προσεγγίζει σε διεπιστημονική βάση τις σχέσεις των δύο πλευρών για όλη τη διάρκεια του ιστορικού βίου της δεύτερης. Οι επιμέρους συμβολές των συγγραφέων καλύπτουν αρκετά επιστημονικά πεδία με σκοπό να αναδειχθούν όσο το δυνατόν καλύτερα οι πολιτικές, πολιτισμικές, ιδεολογικές κ.ά. σχέσεις μεταξύ των δύο πλευρών. Η θεματική στην πλειονότητα των συμβολών δεν έχει προσεγγιστεί επαρκώς στη χώρα μας ενώ ορισμένες πτυχές, όπως π.χ. η συμβολή περί δικαίου, εμφανίζονται για πρώτη φορά σε ελληνικό τόμο. Η κύρια συνεισφορά του τόμου έγκειται στη σφαιρική προσέγγιση των σχέσεων των Βυζαντινών με τους Ρως και την πλήρη ανάδειξη των βυζαντινών επιδράσεων στη σημαντικότερη ηγεμονία της Ανατολικής Ευρώπης κατά τους Μέσους Χρόνους. Ευρύτερα, γίνεται σαφέστερο το πλαίσιο στο οποίο οι βυζαντινές επιδράσεις (πολιτική ιδεολογία, τέχνη, γραμματεία κ.ά.) στον σλαβικό κόσμο διαμόρφωσαν τη λεγόμενη «Βυζαντινή Κοινοπολιτεία», όπως επίσης το πώς οι επιδράσεις αυτές συνέβαλαν στη μετέπειτα εξέλιξη και διαμόρφωση των σύγχρονων κρατών στον χώρο της Ανατολικής Ευρώπης.

Από τη θέση του επιμελητή και συντονιστή της όλης προσπάθειας, θα ήθελα πρωτίστως να ευχαριστήσω τους συναδέλφους μου οι οποίοι αποδέχθηκαν την πρόσκληση να αποστείλουν τη συμβολή τους για τον τόμο και να συνεργαστούν υποδειγματικά σε όλες τις φάσεις επεξεργασίας των κειμένων μέχρι την τελική τους μορφή. Τους αξίζουν συγχαρητήρια για τον μόχθο και την υπομονή τους. Θερμές ευχαριστίες απευθύνω προς τη Διευθύντρια του ΙΙΕ/ΕΙΕ κυρία Μαρία-Χριστίνα Χατζηγιάννου, η οποία ενθάρρυνε την όλη προσπάθεια και ενέταξε τον συλλογικό τόμο στην επιστημονική σειρά «Το Βυζάντιο Σήμερα» του ΤΒΕ/ΙΙΕ, καθώς και στο τεχνικό και διοικητικό προσωπικό

του Ινστιτούτου για την πολύτιμη βοήθειά του, ιδιαίτερα την κυρία Δήμητρα Ρέγκλη. Ευχαριστώ επίσης την Ομότιμη καθηγήτρια κυρία Ελένη Στεργιοπούλου για την τιμή να συντάξει το Προλογικό Σημείωμα και τον κύριο Στυλιανό Λαμπάκη Διευθυντή Ερευνών του ΤΒΕ/ΙΕ για τις χρήσιμες επισημάνσεις του. Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου απέναντι στον κύριο Αθανάσιο Γκέρτσο, Δρ. Χημ. Μηχανικό, ο οποίος για μία ακόμη φορά υποστήριξε την έκδοση μίας επιστημονικής δουλειάς εκ μέρους μου και του αφιερώνω τον παρόντα τόμο.

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η εποποιία της συγκρότησης εκείνου του πολιτισμικού χώρου που προσφυώς αποκλήθηκε «Βυζαντινή Κοινοπολιτεία», αποτέλεσε και αποτελεί διαρκή πόλο έλξης της επιστημονικής έρευνας. Στην χώρα μας, με ιδιαίτερη χαρά διαπιστώνω ότι όλο και περισσότεροι νέοι επιστήμονες εγκύπτουν με αγάπη και επιστημονική επάρκεια στην μελέτη των σύνθετων εκείνων περιστάσεων οι οποίες συνέτειναν στην δημιουργία μιας καινοφανούς κοσμοαντίληψης, ενός νέου κόσμου, στην Ανατολική Ευρώπη, βασισμένου στην στερεά βάση του βυζαντινού πολιτισμού, προϊόντος και αυτού της αρμονικής σύνθεσης του ελληνικού πνεύματος, της ρωμαϊκής νομοθεσίας και της χριστιανικής θρησκευτικότητας.

Οι πρώτες επαφές της Ρωμανίας κατά τον 6ο αιώνα, με τις κατερχόμενες προς νότο σλαβικές φυλές ήσαν συγκρουσιακές και παρέμειναν τέτοιες και κατά τους λεγόμενους «σκοτεινούς χρόνους» της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Κατά τον 9ο αιώνα, η αναγεννημένη Αυτοκρατορία έρχεται σε επαφή με την νέα δύναμη που αναδύεται στον χώρο της Ανατολικής Ευρώπης, το Κράτος των Ρως.

Σποραδικές, εμπορικές επαφές, φαίνεται να υπάρχουν ήδη από το πρώτο ήμισυ του 9ου αιώνα και πάντως το 839 μνημονεύεται μια διπλωματική αποστολή στην Βασιλεύουσα, αλλά οι Ρως έγιναν ευρύτερα γνωστοί στους Βυζαντινούς το 860 και αυτή η γνωριμία ήταν, τόσο μεταφορικά, όσο και κυριολεκτικά, θυελλώδης: στις 18 Ιουνίου του 860, οι κάτοικοι της Βασιλεύουσας αντίκρισαν προ των πυλών της Πόλης τους, έναν, μέχρι τότε άγνωστο, πέρα από τις κρατικές υπηρεσίες, και επίφοβο λαό: *Τί τοῦτο; τίς ἡ χαλεπή αὕτη καὶ βαρεία πληγή καὶ ὀργή; πόθεν ἡμῖν ὁ ὑπερβόρειος οὗτος καὶ φοβερός ἐπέσκηψε κεραυνός;* διερωτάται ο Μέγας Φώτιος, περιγράφοντας στην συνέχεια με τα μελανότερα χρώματα την αγριότητα και την βαρβαρότητα του

«αγνώστου» αυτού έθνους, που, όπως σημειώνει, έγινε γνωστό μόνο λόγω της επιθέσεως στην Βασιλεύουσα.

Από την επίθεση εκείνη, που βρήκε την Πόλη ανυπεράσπιστη, λόγω της απουσίας του αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ΄ σε εκστρατεία στην Ανατολή, η Πόλη ελευθερώθηκε, κατά την παράδοση, με την επέμβαση της Παναγίας, η οποία, ακούοντας τις παρακλήσεις του λαού, έστειλε θύελλα, που κατέστρεψε τον εχθρικό στόλο και ανάγκασε τους επιδρομείς να αποχωρήσουν.

Η πρώτη όμως αυτή επαφή με το Βυζάντιο, δεν έμεινε χωρίς συνέπειες. Φαίνεται πως οι Ρως, ή τουλάχιστον κάποιοι σημαντικοί ηγεμόνες τους, τότε γνώρισαν και ασπάστηκαν τον Χριστιανισμό. Λίγα χρόνια μετά, το 867, ο Φώτιος, σε επιστολή του προς τους Ιεράρχες της Ανατολής, αναφέρει ότι ο ίδιος αυτός λαός, όχι μόνον ασπάστηκε τον Χριστιανισμό, αλλά, τόσο πολύ ό της πίστεως πόθος και ζήλος άνεφλεξεν αυτούς, ώστε δέχτηκαν Επίσκοπο και με επιμέλεια τελούσαν τα χριστιανικά καθήκοντά τους. Η ιεραποστολική προσπάθεια φαίνεται ότι συνεχίστηκε και επί Βασιλείου Α΄ και Ιγνατίου, διαδόχων του Μιχαήλ Γ΄ και Φωτίου αντίστοιχα, αλλά, παρά τα ενθουσιώδη λόγια του Φωτίου, τα αποτελέσματα μάλλον δεν ήσαν σημαντικά, ούτε έχουμε άλλες πληροφορίες για την περαιτέρω τύχη εκείνου του πρώτου και μόνου μαρτυρούμενου σε βυζαντινές πηγές, εκχριστιανισμού των Ρως.

Έκτοτε ωστόσο, πυκνώνουν οι εμπορικές και, παράλληλα, οι πολιτισμικές σχέσεις τους με τον βυζαντινό κόσμο: ένας μεγάλος αριθμός εμπόρων που πουλούσαν αγαθά όπως πολύτιμες γούνες, κερί και πλήθος σκλάβων (αιχμάλωτοι πολέμου από τα εδάφη που συνόρευαν με το Κίεβο και ελέγχονταν από τους Πετσενέγκους) κατέφθασαν από τον ποταμό Δνείπερο μέσα στα μονόξυλά τους. Πίσω στο Κίεβο, οι έμποροι έφεραν μεταξωτά υφάσματα, όπλα, έργα τέχνης από χρυσό και αγαθά πολυτελείας. Το κράτος των Ρως του Κιέβου κατακτά όλο και μεγαλύτερη θέση στα ενδιαφέροντα της βυζαντινής διπλωματίας η οποία γνώριζε πολύ καλά την αξία της επίδρασης του πολιτισμικού παράγοντος στην πραγματοποίηση των στρατηγικών γεωπολιτικών της σκοπών.

Δεν θα επεκταθώ περισσότερο. Ο επιμελητής του ανά χείρας τόμου, ο εξαίρετος και ακούραστος νέος ερευνητής κ. Γεώργιος Καρδαράς διαγράφει σύντομα μεν, με ενάργεια δε, το ιστορικό πλαίσιο και την

διαδρομή της Ρωσίας του Κιέβου από τον 9ο μέχρι την κατάλυσή της κατά τον 13ο αιώνα. Η μελέτη του αποτελεί τον καμβά, επάνω στον οποίο «κεντούν» με ιδιαίτερη οξυδέρκεια και επιστημονική πληρότητα οι υπόλοιποι εκλεκτοί συντελεστές του τόμου, που κατορθώνουν στις δικές τους συμβολές να παρουσιάσουν μια ολοκληρωμένη εικόνα λιγότερο γνωστών και μελετημένων όψεων των βυζαντινο-ρωσικών σχέσεων.

Νομίζω ότι, με τον τρόπο αυτό, το έργο, με την πρωτοτυπία και δροσερή ματιά που διακρίνει τα περιεχόμενα μελετήματα, πέραν από την αξία του, αποτελεί έναυσμα για περαιτέρω διερεύνηση των θεμάτων που πραγματεύεται και πιστεύω ότι θα τρέψει και άλλους αξιόλογους νέους ερευνητές στους ορίζοντες που ανοίγει, συμβάλλοντας με τον καλύτερο τρόπο στην ανάπτυξη της επιστημονικής έρευνας.

Ελένη Στεργιοπούλου
Ομότιμη Καθηγήτρια
Τμήματος Ρωσικής Γλώσσας
και Φιλολογίας και Σλαβικών Σπουδών
Πανεπιστημίου Αθηνών

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

<i>AEMA</i>	<i>Archivum Eurasiae Medii Aevi</i> (Wiesbaden, 1975-)
<i>BMGS</i>	<i>Byzantine and Modern Greek Studies</i> (Birmingham 1975-)
<i>BNJ</i>	<i>Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher</i> (Berlin 1920-)
<i>BSI</i>	<i>Byzantinoslavica</i> (Prague 1929-)
<i>Byz.</i>	<i>Byzantion</i> (Brussels 1924-)
<i>ByzSt</i>	<i>Byzantine Studies/Études Byzantines</i> (Pittsburgh 1974-)
<i>ByzSym</i>	<i>Βυζαντινὰ Σύμμεικτα</i> (Athens 2008-) (1966-2005, Σύμμεικτα)
<i>CFHB</i>	<i>Corpus Fontium Historiae Byzantinae</i> (Series Washingtoniensis, Washington D.C., 1967-). (Series Berolinensis, Berlin - New York, 1967-). (Series Vindobonensis, Vienna, 1975-). (Series Italica, Rome, 1975-). (Series Bruxellensis, Brussels, 1975-).
<i>CSHB</i>	<i>Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae</i> (Bonn 1828-1897)
<i>DOP</i>	<i>Dumbarton Oaks Papers</i> (Washington, 1941-)
<i>DOS</i>	Dumbarton Oaks Studies
<i>ΔΧΑΕ</i>	<i>Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας</i> (Athens 1892-)
<i>ΕΕΒΣ</i>	<i>Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν</i> (Athens 1924-)
<i>FBR</i>	<i>Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte</i> (Frankfurt 1976-)
<i>GRBS</i>	<i>Greek, Roman and Byzantine Studies</i> (Durham NC 1958-)
<i>HUS</i>	<i>Harvard Ukrainian Studies</i> (Harvard 1977-)

- JÖB *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* (Wien 1969-) (1951-1968, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft*, JÖBG)
- JbGOst *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* (Wrocław - Wiesbaden 1936-)
- MAIET *Materialy po Arheologii, Istorii i Etnografii Tavrii* (Συμφερούπολη 1990-)
- MGH SS Monumenta Germaniae Historica Scriptorum
- MGH SS rer. Germ. MGH Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi
- ODB *The Oxford Dictionary of Byzantium*, έκδ. Α. ΚΑΖΗΔΑΝ et al. (New York - Oxford 1991)
- PO *Patrologia Orientalis*, έκδ. R. GRAFFIN - F. NAU, 1- (Paris 1904-)
- PRP *Pamiatniki Russkogo Prava* (Μνημεία του Ρωσικού Δικαίου), έκδ. S.V. JUSHKOV, τόμ. 1-8, Μόσχα 1952-1963
- PSRL *Polnoe Sobranie Russkikh Letopisei* (Πλήρης Συλλογή των Ρωσικών Χρονικών), έκδ. J. BEREDNIKOV, τόμ. 1-43, Αγία Πετρούπολη 1846-2004
- RAC *Reallexikon für Antike und Christentum* (Bonn 1950-)
- REB *Revue des Études Byzantines* (Paris 1944-)
- SBU *Studia Byzantina Upsaliensia* (Uppsala 1986-)
- SEER *Slavonic and East European Review* (London 1928-) (1922-1927, *The Slavonic Review*)
- SüdostF *Südost-Forschungen* (Leipzig 1936-)
- TODRL *Trudy Otdela Drevnerusskoi Literatury* (Πρακτικά του Τμήματος της Παλαιορωσικής Λογοτεχνίας) (Λένινγκραντ 1934-)
- TM *Travaux et Mémoires* (Paris 1965-)
- UKSW Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
- VV *Vizantiiskii Vremennik* (Αγία Πετρούπολη 1894-1927). N.S. (Μόσχα 1947-)
- WBS Wiener Byzantinistische Studien

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ

